

تصحیحی در «جهانگشای نادری»

دکتر یوسف رحیم‌لو

از جمله مهم‌ترین منابع تاریخ‌پادشاهی نادر افشار کتاب «جهانگشای نادری» نوشته میرزا محمد مهدی استرآبادی منشی نادر می‌باشد. اگرچه چاپ‌های متعددی در ایران و خارج از ایران از این کتاب به عمل آمده ولی جای طبعی انتقادی و منقح خالی بود که می‌توان گفت با اهتمام آقای سید عبدالله انوار در سال ۱۳۴۱ و با چاپ آن کتاب در سلسله انتشارات انجمن آثار ملی این خلاء پر شده است.

بانگاهی به تعلیقات، باسروح لغوی و تاریخی و جغرافیائی آن، و فهرس متنوع چاپ‌مزبور دقت نظر و پشت‌کار آقای انوار آشکار می‌شود. سعی‌شان مشکور باد! نکته‌ای که ما یادآوری می‌کنیم جز برای یادآوری و اصلاح نیست و چیزی از ارزش زحمات مصحح محترم نمی‌کاهد.

دراکثر چاپ‌های «جهانگشای نادری» که به نظر نگارنده رسیده است واز جمله در چاپ آقای انوار روز جلوس نادر بیست و چهارم شوال سال هزار و صد و چهل و هفت آمده است که درست نیست و با دقتی درموارد مختلف همان کتاب در درست بودن سال هزار و صد و چهل و هشت برای جلوس نادر تردیدی باقی نمی‌ماند. مصحح محترم علی‌رغم بیاریک‌بینی

۱- جهانگشای نادری، باهتمام سید عبدالله انوار، تهران ۱۳۴۱، ص

که در تصحیح و تحشیۀ موضوعات مشکوک و مبهم به کار برده ، در تعلیقات کتاب متعرض این نکته نشده‌اند . جهت بیان حقایق در برابر ادعاهای تعلق آمیز میرزا محمد مهدی در انتساب بیاناتی به نادر در دشت مغان ، استناد به نوشته ابراهام کرتی خلیفۀ ارمانۀ اچمیادزین شده^۲ که روز تاج-گذاری نادر را پنجشنبه ۲۴ شوال ۱۱۴۸ پنج ساعت از روز بر آمده^۳ ذکر کرده است . لکن مصحح اشاره‌ای به اشتباه بودن تاریخ مذکور در متن و تأکیدی در صحت تاریخ یاد شده به وسیلۀ خلیفۀ مزبور ننموده است . در تعلیقۀ مربوط به تاریخ جلوس نادر^۴ ، مصحح اشتباه بودن بیان مینورسکی را در ذکر پنجشنبه چهارم شوال ۱۱۴۸ برای روز جلوس نادر یادآوری و آن را با استناد به نوشته ابراهام کرتی به ۲۴ شوال اصلاح کرده ولی نادرست بودن سال ۱۱۴۷ مذکور در متن را یادآوری نکرده است .

گذشته از آن که خود میرزا محمد مهدی در «درۀ نادره»^۵ باین‌زیر:

«... تاروز پنجشنبه بیست و چهارم شوال سنۀ ثمان و اربعین و مائة

بعد الالف ، مطابق توشقان ٹیل بزم‌ارم اساس «ذلك يوم مجموع له الناس» آراسته شد و بعد از انقضاء هشت ساعت و بیست دقیقه به طالع اسد فرق فرقدان فرّ قَد رَقَدَ رَوِالا بتاج میمنت تاج اکلیل ساواکلیل مهر آسامتو تاج گشت...» و محمد کاظم نویسنده «نامه‌عالم آرای نادری» نیز باین عبارات^۶:

۲- همان مأخذ : ص ۷۰۳/۷ ، تعلیقۀ مربوط به ص ۲۶۸ ، سطر ۲۰ متن .

۳- همان مأخذ ، ص ۷۰۷ . همان تعلیقہ .

۴- همان مأخذ ، ص ۷۰۸ ، تعلیقۀ مربوط به ص ۲۷۱ ، سطر ۱۰ متن .

۵- درۀ نادره ، باهتمام دکتر سید جعفر شهیدی ، از انتشارات انجمن آثار

ملی ، تهران ، ص ۳۷۰ .

۶- نامه‌عالم آرای نادری ، چاپ عکسی مسکو ۱۹۶۵ ، دفتر دوم ، ص

«بعد از اتمام محضر اختر شناسان صاحب وقوف و منجمان فیلسوف ساعت سعد اختیار نموده و مجلس پادشاهانه ترتیب داده به تاریخ ۲۴ شهر شوال سنه ثمان و اربعین و مائة بعد الالف تاج شاهی و مغفر فیروز کلاهی مکمل به جواهر الوان درس گذاشته در بالای تخت صاحبقرانی مشهور به نادری قرار و آرام گرفت» ،

درست بودن سال ۱۱۴۸ را تأیید می کنند ، با استناد به مواردی از خود «جهانگشای نادری» نیز می توان به صحت سنه مذکور به عنوان سال جلوس نادری برد .

بیان «جهانگشای نادری» در تاریخ جلوس نادر چنین است^۷ :

«رصد بندگان دقیقه یاب و اختر شناسان بطلمیوس انتساب ، روز پنجشنبه بیست و چهارم شهر شوال هزار و صد و چهل و هفت هجری مطابق توشقان ئیل را که دوازده روز به نوروز فیروز مانده بود ، برای جلوس همیون معین کردند» .

به گفته خود «جهانگشا»^۸ توشقان ئیل مذکور در عبارت فوق روز سه شنبه بیست و پنجم شهر شوال سال هزار و صد و چهل و هفت هجری وقتی که «سلطان سیارگان ... علم افزا از خطه حمل گشته» شروع شده است و در آن موقع اردوی نادری در خارج قلعه گنجه و نادر دوران در صدد فتح قلعه مزبور و استرداد ولایات دربند و بادکوبه بود و اندکی بعد ، پیش از پایان کار گنجه ، عزم تفلیس و قارص و مقابله عبدالله پاشای سر عسکر عثمانی نمود . چون «اردوی انجم احتشام» به یک فرسخی قارص رسید سال ۱۱۴۷ پایان

۷- جهانگشای نادری ، ص ۲۷۱ .

۸- همان مأخذ ، ص ۲۴۵/۶ .

پذیرفته و غره محرم الحرام ۱۱۴۸ وارد شده بود^۹. پس از روزی چند و بی کسب حاصلی قابل، نادر متوجه قلعه ایروان گشت. نبرد باغ آورد از محال ایروان و پیروزی ایرانیان بر لشکر عثمانی متعلق به همین ماه محرم ۱۱۴۸ می باشد^{۱۰}. در صفر این سال علی پاشای عثمانی گنجه را تخلیه و تسلیم ایرانیان نمود و تفلیس نیز در ربیع الثانی تخلیه شد و اسحق پاشا والی آن عفو و امان^{۱۱} یافت. قارص و ارزنة الوم هم در جمادی الاولی به گماشتگان نادری سپرده شد^{۱۲}. پس از پایان کار قلاع و ولایات مذکور، نادر برای انتظام امور گرجستان متوجه تفلیس شد و از بیست و نهم جمادی الاولی تا بیست روز بعد «تفلیس مقرر کو کبه نصرت قرین گشت»^{۱۳} و بعد از یورش به لکزیبه جاروتله به شکلی و شماخی آمد و در زمستان متوجه داغستان شد. برای این منظور در ماه رجب «سمت شمالی قلعه در بند مضرب خیام سپهر مانند»^{۱۴} گردید. بعد از انجام امور داغستان از راه شیروان عازم صحرای مغان شد و در شب نهم رمضان بدانجا رسید^{۱۵}.

قوریلتهای معروف مغان و انتخاب همراه با تهدید و قتل و ناز و کرشمه نادر به پادشاهی متعلق به بعد از این تاریخ است و چون در پایان

-
- ۹- همان مأخذ، ص ۲۵۰.
  - ۱۰- همان مأخذ، ص ۲۵۴.
  - ۱۱- همان مأخذ، ص ۲۵۶.
  - ۱۲- همان مأخذ، ص ۲۵۷.
  - ۱۳- همان مأخذ، ص ۲۵۸.
  - ۱۴- همان مأخذ، ص ۲۶۰.
  - ۱۵- همان مأخذ، ص ۲۶۳.
  - ۱۶- همان مأخذ، ص ۲۶۷.

کار انجمن ، وثیقه یامحضر یامچلکای پا بمهر به خزانه عامره سپرده شد و به این ترتیب بزرگان شرایط نادر را برای قبول سلطنت پذیرفتند ، نوبت به رصد بندان و اختر شناسان رسید که روز جلوس را بیست و چهارم شهر شوال همان سال یعنی ۱۱۴۸ تعیین نمودند . توشقان نیل که روز سه شنبه ۲۵ شوال ۱۱۴۷ شروع شده بود ، با تحویل آفتاب روز شنبه هفتم ذی قعدة الحرام ۱۱۴۸ «از نهانخانه حوت به تختگاه حمل» به پایان رسید و لوی نیل آغاز شد^{۱۷} .